

"בראי המחקר", גיליון מספר 15 (2019- ווו)

המחלקה להתחנכות ולמידה

מערכת כתב העת "בראי המחקר"

מנהל המערכת: סימה כהן

עורך ראשי: אורי העליון

עורך משנה: בנימין וויקוב

עורכת לשונית: אלישבע מאי

מידען: בנימין וויקוב

חברי המערכת: סימה כהן, אורי העליון, בנימין וויקוב

הפקה: החברה למתנ"סים, מרכזים קהילתיים בישראל בע"מ (חל"צ)

דבר המערכת

גיליון זה עוסק בקשר בין החינוך הבלתי פורמלי לבין מוביליות חברתית. מוביליות חברתית יכולה להיות אופקית (תזוזה מתפקיד לתפקיד בתוך אותו רובד חברתי) או אנכית (מעבר מרובד אחד לאחר בכיוון למעלה או למטה). כשאנו באים לבחון השפעה של חינוך בלתי פורמלי על המוביליות החברתית, אנו לרוב מתעניינים במוביליות האנכית, כלומר באפשרות של נוער מאוכלוסיות מוחלשות או מאוכלוסיות מודרות, לטפס בסולם החברתי ולשפר את מצבו הסוציאקונומי. בסוג זה של מוביליות נעסוק במאמרים בגיליון זה.

השאלה הראשונה שצריכה להישאל היא: מדוע לפנות לחינוך הבלתי פורמלי? מדוע לא להסתפק בחינוך הפורמלי ככלי לשיפור מוביליות חברתית? הרי היינו מצפים כי אם כל התלמידים מקבלים חינוך הולם ושווה, הרי שחלון ההזדמנויות פתוח בפני כל האוכלוסייה באופן זהה, תהיה זו אוכלוסייה מוחלשת או אוכלוסייה מהמעמד העליון. מסתבר כי ההפך הוא הנכון. במאמר העוסק בשאלה "האם החינוך בבתי ספר מעלה את אי השוויון החברתי או מצמצם אותו?", מתואר כי חינוך זהה ושוויוני, אמנם מצמצם פערים בגיל הרך ובשנים הראשונות של החינוך היסודי, אבל ככל שמתקדמים במערכת החינוך המצב מתהפך, והפערים לא רק שלא מצטמצמים אלא אף גדלים. המאמר מציג את הסיבות להרחבה זו של הפערים ובסופו מתאר כי תוכניות הוראה משלימות לילדים ממצב סוציאקונומי נמוך הן פתרון שיכול לעזור לצמצם את הפערים שיוצר החינוך השוויוני. חיזוק לתפיסה זו ניתן לראות גם במאמר: "הפוטנציאל של הכנה לקריירה והמשך הלימודים בתוכניות למידה בלתי פורמלית", המתאר תוכניות שונות של חינוך בלתי פורמלי בארצות הברית, שהוכיחו עצמן כמצמצמות פער בין ילדים מקבוצות מוחלשות לעמיתיהם משכבות גבוהות יותר.

החינוך הפורמלי יוצר קשיים גם לאוכלוסיות מיוחדות כגון אוכלוסיות מהגרים. במאמר: "פיתוח מעורבות חברתית באמצעות סיוע בהכנת שיעורי בית לאחר בית הספר: תוכנית סיוע לתלמידים פליטים אפריקנים בסידני המערבית הגדולה", מתארים הכותבים כי מערכת החינוך הפורמלית יוצרת "אלימות סימבולית" של האוכלוסייה המקומית כנגד ילדי המהגרים, אלימות שפגעה במסוגלות של ילדים אלו ללמוד בבית הספר ולהשתלב בחברה. במרכזים שונים ברחבי העולם נמצא כי קהילה תומכת, ומרכזי סיוע תוך קהילתיים, הם שמאפשרים לילדי המהגרים לשפר את הישגיהם הלימודיים, לבנות בטחון עצמי, ובסופו של דבר להשתלב באקדמיה.

אם כן, למדנו כי החינוך הפורמלי בפני עצמו, יהיה שוויוני וטוב ככל שיהיה, אינו מספיק על מנת לגשר על הפערים בין אוכלוסיות שונות. ראינו כי החינוך הבלתי פורמלי יכול לעזור לגשר על פערים אלו ולשפר את הישגי התלמידים שהגיעו מרקע נמוך. מסתבר כי ההשפעה של החינוך הבלתי פורמלי, אינה רק בהשלמת פערי הידע, לחינוך זה - בהיותו חינוך שמאפשר חווית למידה אחרת, מעוררת הנאה ומעודדות סקרנות - יש השפעה על ההישגים מעצם אופן הלימוד עצמו. במאמר "השפעת תוכניות איכותיות של חינוך בלתי פורמלי על הלמידה ועל ההישגים בבתי הספר" מתאר הכותב את ההשפעה של הפן הרגשי-חברתי, המאפיין את תהליכי הלמידה בחינוך הבלתי פורמלי, על המוטיבציה ללמידה ועל ההצלחה האקדמית.

כיצד החינוך הבלתי פורמלי מסייע לשפר את היכולות של התלמידים, ומכאן את המוביליות החברתית? אחד ההסברים הוא כי החינוך הבלתי פורמלי, בהיותו חינוך שמקדש את ערכי הקהילה ומחזק את המארג החברתי, תורם לחיזוק ההון החברתי הדרוש כל כך למוביליות החברתית. על כך תוכלו לקרוא במאמר: "**חינוך בלתי פורמלי כאמצעי לקידום מוביליות חברתית**" שמציג אנליזה של מסקנות מתוך מספר מחקרים ומאמרים אקדמאים שבחנו את התחום.

בחינוך הבלתי פורמלי ישנם כלים שונים שיכולים לסייע להישגי התלמידים. אחד מהם הוא החינוך לאמנות. חינוך זה משפר יכולות קוגניטיביות הן ברמה הנורולוגית-פיזיולוגית והן ברמה הפסיכולוגית וההתנהגותית, כפי שתוכלו לקרוא במאמר: "**השפעת החינוך לאומנות על ההישגים האקדמיים ועל היכולת להתקדם לאחר בית הספר**". כלים נוספים הם מועדני ספורט קהילתיים וחוגי ספורט בקהילה, אלו משפרים את ה-"הון הפסיכולוגי", קרי, את תחושת המסוגלות העצמית, את החוסן ואת הבטחון העצמי בקרב צעירים מודרים, כפי שניתן להתרשם במאמר: "**העלאת המוביליות החברתית בקרב בני נוער מודרים: פיתוח הון פסיכולוגי חיובי באמצעות מעורבות במועדוני ספורט קהילתיים**". בנוסף, במאמר: "**פעילות ביקורתית כמסלול למוביליות חברתית בקרב צעירים מודרים**" תוכלו ללמוד כיצד פעילות חברתית ביקורתית בקרב בני נוער, כמו השתתפותם בפעילויות חברתיות ופוליטיות, מחזקת יכולות הנדרשות לעולם התעסוקה, כגון ניהול משא ומתן, ובכך משפיעות באופן ישיר על המוטיבציה להשתלב בעולם התעסוקה, ועל היכולת ליישם זאת.

לבסוף, אם בעולם התעסוקה עסקינן, במאמר: "**למידה בלתי פורמלית כאמצעי לשילוב מחדש של בני נוער הנמצאים מחוץ למסגרות של השכלה ותעסוקה**" תוכלו לקרוא מסקנות ממחקר שעקב אחרי תוכניות של חינוך בלתי פורמלי שמטרתן הייתה להכין בני נוער לעולם התעסוקה, תוכניות שזכו להצלחה בבריטניה. המאמר סוקר את דרכי הפעולה בה נקטו אנשי תוכניות אלו במטרה לעודד את ההשתתפות בהן ובמטרה למנוע נשירה מהן בהמשך.

אנו מקווים שגיליון זה ייתן לכם השראה ויספק לכם כלים על מנת להמשיך בעשייה החשובה בחינוך הבלתי פורמלי, כשפניכם לשפר את יכולות המוביליות החברתית של בני הנוער.